

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

prof. nadzw. dr hab. Katarzyna Dudka,

mgr Bartłomiej Dobosiewicz

**Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe
aresztowanie lub zatrzymanie w praktyce orzeczniczej
sądów powszechnych**

Warszawa, 2012

Spis treści

1. Wstęp.....	1
2. Uwagi ogólne	4
3. Charakter odpowiedzialności Skarbu Państwa	6
4. Przesłanki odpowiedzialności Skarbu Państwa.....	7
5. Przebieg postępowania oraz jego uczestnicy.....	13
6. Praktyka orzekania w przedmiocie odszkodowania za niesłuszne skazanie, oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie	17
7. Wnioski i uwagi <i>de lege ferenda</i>	37

1. Wstęp

Pozbawienie człowieka wolności jest związane z ponoszeniem przez niego odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwa, z drugiej zaś jest związane z zagwarantowaniem sprawnego i niezakłóconego przebiegu postępowania karnego na każdym z jego etapów. Ingerencję tę trzeba niekiedy usprawiedliwić, nie można jednak godzić się z tym, że konsekwencje tej ingerencji ponosić ma osoba, której wyrządzono szkodę lub krzywdę¹. W procesie karnym, jak w każdym postępowaniu prowadzonym na podstawie przepisów prawa przez funkcjonariuszy państwowych, zdarza się, że obywatel ponosi szkodę z winy organu procesowego. Powinnością państwa jest wówczas jej naprawienie.²

Problematyka odpowiedzialności Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie pozostaje na uboczu głównego nurtu zainteresowań doktryny procesu karnego. Od końca lat sześćdziesiątych XX wieku problematyka, choć obecna w artykułach, była przedmiotem zaledwie kilku kompleksowych opracowań.³ Analiza dostępnej literatury przedmiotu oraz orzecznictwa sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego wzbudziła uzasadnioną potrzebę przeprowadzenia badań empirycznych w zakresie praktyki orzeczniczej sądów powszechnych w aspekcie przedmiotowej odpowiedzialności Skarbu Państwa.

Przeprowadzone badania aktowe objęły 110 spraw⁴, losowo wybranych spośród postępowań prowadzonych w 21 z 45⁵ sądów okręgowych w latach 2007 – 2009⁶.

¹ Hofmański, Sadzik, Zgrzyzek, *KPK. Komentarz*, t. III, wyd. 3, Warszawa 2007, s. 369.

² S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 576 – 577.

³ J. Waszczyński, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym*, Warszawa 1967; A. Bulsiewicz, *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy*, Toruń 1968; P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007. W bieżącym roku problematyka odpowiedzialności odszkodowawczej za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie była także przedmiotem przynajmniej jednej rozprawy doktorskiej.

⁴ Zgodnie z informacją uzyskaną z Ministerstwa Sprawiedliwości w okresie od 2007 r. do pierwszej połowy 2009 r. do wszystkich sądów powszechnych wpłynęło łącznie (sprawy wpisane po raz pierwszy) 1988 spraw – żądanie odszkodowania w trybie art. 552 k.p.k. za niesłuszne skazanie i tymczasowe aresztowanie.

⁵ Próba badawcza wyniosła zatem 5,53 %.

⁶ Nie badano spraw, w których wnioski złożono albo postępowania wszczęto przed 2007 r., ani tych opierających się na: ustawie z dnia 23.02.1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego oraz Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia.

Badania przeprowadzono na aktach sądów okręgowych w: Bydgoszczy (9 spraw⁷), Elblągu (6 spraw⁸), Gliwicach (5 spraw⁹), Jeleniej Górze (5 spraw¹⁰), Kielcach (5 spraw¹¹), Koninie (4 sprawy¹²), Koszalinie (5 spraw¹³), Krakowie (6 spraw¹⁴), Legnicy (5 spraw¹⁵), Lublinie (6 spraw¹⁶), Opolu (5 spraw¹⁷), Płocku (5 spraw¹⁸), Poznaniu (5 spraw¹⁹), Siedlcach (5 spraw²⁰), Sieradzu (3 sprawy²¹), Suwałkach (5 spraw²²), Szczecinie (5 spraw²³), Świdnicy (6 spraw²⁴), Tarnowie (5 spraw²⁵), Toruniu (5 spraw²⁶) i Zielonej Górze (5 spraw²⁷).

W losowo wybranej próbie badawczej, sprawy dotyczące odszkodowania (zadośćuczynienia) za niesłuszne skazanie stanowiły 8 % próby, za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie - 73 % próby, a za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie - 17 % próby. Zatrzymania, które przeobrażały się w tymczasowe aresztowania, nie były objęte odrębnymi postępowaniami, lecz były „konsumowane” przez sprawy dotyczące odpowiedzialności za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

⁷ III Ko 15/07, III Ko 139/07, III Ko 40/08, III Ko 180/08, III Ko 359/08, III Ko 550/08, III Ko 90/09, III Ko 271/09, III Ko 272/0.

⁸ II Ko 13/07, II Ko 21/07, II Ko 14/09, II Ko 30/09, II Ko 85/09.

⁹ IV Ko 23/07, IV Ko 31/07, IV Ko 1/08, IV Ko 40/08, IV Ko 73/09.

¹⁰ III Ko 1/07, III Ko 326/08, III Ko 42/09, III Ko 151/09.

¹¹ III Ko 118/07, III Ko 141/07, III Ko 178/07, III Ko 296/08, III Ko 28/09.

¹² II Ko 86/07, II Ko 102/07, II Ko 39/09, II Ko 99/09.

¹³ II Ko 18/07, II Ko 59/08, II Ko 101/08, II Ko 176/08, II Ko 109/09.

¹⁴ III Ko 333/07, III Ko 337/09, III Ko 648/07, III Ko 502/09, III Ko 231/09, III Ko 743/09.

¹⁵ III Ko 80/07, III Ko 101/08, III Ko 122/08, III Ko 33/09, III Ko 36/09.

¹⁶ IV Ko 46/07, IV Ko 743/07, IV Ko 141/09, IV Ko 501/07, IV Ko 411/08, IV Ko 665/08.

¹⁷ III Ko 64/09, III Ko 224/09, III Ko 288/09, III Ko 298/09, III Ko 518/09.

¹⁸ II Ko 140/08, II Ko 184/08, II Ko 214/08, II Ko 220/09, II Ko 229/09.

¹⁹ III Ko 329/07, III Ko 459/07, III Ko 58/07, III Ko 461/08, III Ko 8/09.

²⁰ II 2 Ko 45/07, II 2 Ko 100/07, II 2 Ko 139/07, II 2 Ko 160/08, II 2 Ko 41/09.

²¹ II Ko 108/08, II Ko 248/08, II Ko 119/09.

²² II Ko 75/07, II Ko 104/07, II Ko 154/07, II Ko 187/07, II Ko 119/09.

²³ III Ko 40/07, III Ko 18/07, III Ko 3/09, III Ko 80/09, III Ko 82/09.

²⁴ III Ko 101/07, III Ko 22/08, III Ko 93/08, III Ko 21/09, III Ko 62/09, III Ko 133/09.

²⁵ II Ko 132/07, II Ko 215/07, II Ko 82/08, II Ko 249/08, II Ko 235/09.

²⁶ II Ko 21/08, II Ko 69/08, II Ko 96/08, II Ko 34/09, II Ko 215/09.

²⁷ II Ko 38/07, II Ko 137/08, II Ko 267/08, II Ko 126/09, II Ko 469/09.

W pojedynczych przypadkach nie można było zakwalifikować analizowanych spraw zgodnie z podziałem wynikającym z treści art. 552 k.p.k. (niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie, niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie, niesłuszne zastosowanie środka zabezpieczającego). Dotyczyły one:

- a) odbycia kary wskutek odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia²⁸,
- b) ukarania karą porządkową pozbawienia wolności²⁹,
- c) zatrzymania porządkowego w trybie ustawy z dnia 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³⁰,
- d) niesłusznego oskarżenia³¹,
- e) obserwacji sądowo – psychiatrycznej³².

Analizując akta, dostrzeżono szereg problemów związanych z działalnością orzeczniczą sądów powszechnych w zakresie postępowań regulowanych przepisami rozdziału 58 k.p.k. Badanie było utrudnione, bowiem w 38 sprawach nie sporządzano pisemnych uzasadnień wyroków. Jest to, zasadniczo, skutkiem zaniechania złożenia przez wnioskodawcę, jego pełnomocnika albo prokuratora wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku w trybie art. 422 § 2 k.p.k.

²⁸ Sąd Okręgowy w Tarnowie (II Ko 249/08).

²⁹ Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 64/09).

³⁰ Sąd Okręgowy w Legnicy (III Ko 101/08).

³¹ Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 298/09).

³² Sprawa powiązana z roszczeniem o niesłuszne zatrzymanie - Sąd Okręgowy w Płocku (II Ko 220/09).

2. Uwagi ogólne

Rozstrzygnięcie o odpowiedzialności Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie (także za niesłuszne zastosowanie środka zabezpieczającego), tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie odbywa się zasadniczo w oparciu o przepisy rozdziału 58 k.p.k. (art. 552 - 559). W rozumieniu art. 421 k.c. przepisy art. 552-559 k.p.k. stanowią szczególną regulację odpowiedzialności Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie³³. W konsekwencji uregulowane w rozdziale 58 k.p.k. odszkodowanie jest roszczeniem o charakterze cywilnym, które jest jednak dochodzone w trybie procesu karnego³⁴. Pomimo, że odszkodowanie to ma niewątpliwie charakter kompensacyjny, jest ono instytucją prawa karnego i w związku z tym zasady zasądzania odszkodowania określone w przepisach karnoprosesowych zachowują szereg odrębności w stosunku do zasad obowiązujących w razie jego dochodzenia na podstawie przepisów prawa cywilnego³⁵. Odrębności przejawiają się zarówno w zakresie trybu, jak i przesłanek postępowania odwoławczego³⁶.

Praktyka i doktryna zgodnie utrzymują, że odpowiedzialność Państwa wynika z przepisów mieszczących się wśród norm postępowania karnego, co jednak nie przekreśla cywilnoprawnej natury roszczeń odszkodowawczych, dla których ustawodawca przewidział jedynie odrębną drogę do dochodzenia tych roszczeń, a mianowicie drogę procesu karnego. W odniesieniu do szkód spowodowanych przez niesłuszne skazanie lub niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie kodeks cywilny odsyła do przepisów szczególnych (art. 421 k.c.). Takimi przepisami szczególnymi są art. 552 i nast. k.p.k., które nie zmieniając wprowadzie cywilnoprawnego charakteru roszczeń, ujmują jednak materialnoprawne przesłanki odszkodowania za niesłuszne skazanie lub niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie w sposób odmienny od tego, jaki przewidziany jest przy dochodzeniu szkód wywołanych przez innego rodzaju działania funkcjonariuszy Państwa.

³³ wyr. SA w Gdańsku z 3.02.2010 r., I ACa 1227/09, Przegląd Orzecznictwa SA w Gdańsku 2/2010, poz. 3.

³⁴ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman. *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 947.

³⁵ post. SN z 29.04.1991 r., V KRN 475/90, OSNKW 10-12/1991, poz. 52.

³⁶ W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 254.

Konsekwencją zaprezentowanego poglądu jest przyjęcie stanowiska, że sądy powołane do orzekania w sprawach karnych, mają obowiązek rozstrzygnięcia w procesie karnym o roszczeniach wynikających z wykonania niesłusznie orzeczonej kary i niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania, a więc o roszczeniach mających cywilnoprawny charakter.³⁷

³⁷ post. SN z 28 czerwca 2001 r., WZ 26/01 OSNKW 9-10/2001, poz. 84.

3. Charakter odpowiedzialności Skarbu Państwa

Odpowiedzialność Skarbu Państwa jest odpowiedzialnością za skutek, tzn. niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie skutkują powstaniem szkody. Ważny jest zatem efekt „błędu procesowego” niezależnie od tego czy sprawcy tego „błędu” można przypisać winę; dla kwestii odszkodowania ma to znaczenie drugorzędne. Najistotniejsze jest to, że nastąpiło niesłuszne skazanie lub pozbawienie wolności wskutek niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania i wobec zaistnienia pozostałych warunków z art. 552 k.p.k. odpowiedzialność odszkodowawczą ponosi Państwo.³⁸ Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania (art. 552 § 4 k.p.k.) opiera się na zasadzie ryzyka³⁹. Zbędne jest więc udowadnianie winy konkretnego funkcjonariusza, wystarcza samo stwierdzenie zaistnienia faktu będącego podstawą do odszkodowania⁴⁰. Przepis art. 552 k.p.k. ma charakter normy materialnoprawnej, albowiem przy spełnieniu opisanych w nim warunków uprawnia do żądania odszkodowania. Jest to prawo podmiotowe poszkodowanego, które kreuje po stronie Skarbu Państwa obowiązek naprawy szkody lub wypłaty zadośćuczynienia. Stosunek łączący te dwa podmioty jest stosunkiem cywilnoprawnym, zaś roszczenie wynikające z niego, a przysługujące poszkodowanemu, roszczeniem cywilnym⁴¹. Wskazać należy, że sąd orzekający o odszkodowaniu winien stosować odpowiednie przepisy materialnego prawa cywilnego, tj. przede wszystkim: art. 361, 362, 444 i 445 k.c.

³⁸ A. Bulsiewicz, Konstytucyjna ochrona wolności i praw człowieka a odpowiedzialność Skarbu Państwa powstałe wskutek niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania lub skazania [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności, Księga pamiątkowa ku czci S. Waltosia, Warszawa 2000, s. 265.

³⁹ uchw. SN z 15.09.1999 r., I KZP 27/99, OSNKW 11-12/1999 poz. 72.

⁴⁰ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman. *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 948.

⁴¹ A. Bulsiewicz, Konstytucyjna ochrona wolności i praw człowieka a odpowiedzialność Skarbu Państwa powstałe wskutek niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania lub skazania, (w:) Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności, Księga pamiątkowa ku czci S. Waltosia, Warszawa 2000, s.264.

4. Przesłanki odpowiedzialności Skarbu Państwa

Podstawą do naprawienia szkód majątkowych i niemajątkowych powstałych w wyniku niesłusznego pozbawienia wolności⁴² jest spełnienie określonych przesłanek.

Dla odszkodowania za niesłuszne skazanie przesłankami, które wystąpić muszą jednocześnie są:

uchylenie wyroku w wyniku wznowienia postępowania sądowego lub kasacji i wydanie orzeczenia uniewinniającego, skazującego na łagodniejszą karę lub umarzającego postępowanie wskutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu,

wykonanie w całości lub w części orzeczonej wyrokiem kary,

powstanie szkody majątkowej lub niemajątkowej, będącej następstwem niesłusznego pozbawienia wolności. Wymogi te odnoszą się również do niesłusznego zastosowania środka zabezpieczającego (art. 552 § 3 k.p.k.).⁴³

Możność żądania odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie zachodzi wówczas, gdy jednocześnie zajdą następujące przesłanki:

istnienie prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie,

niewątpliwa niesłuszność zastosowania środka zapobiegawczego,

powstanie szkody majątkowej lub niemajątkowej, będącej następstwem niesłusznego pozbawienia wolności.

W przypadku odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie zasadnicze znaczenie ma określenie terminu „niewątpliwa niesłuszność”, którym posługuje się ustawa. Zgodnie z utrwalonym i powszechnie akceptowanym poglądem⁴⁴, niesłuszne tymczasowe aresztowanie to takie, które

⁴² Dla potrzeb raportu, tak kompleksowo określone zostało niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz zastosowanie środka zabezpieczającego.

⁴³ A. Bułsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, *Przebieg procesu karnego*, Toruń 2003, s. 278.

⁴⁴ uchw. SN z dnia 15.09.1999 r., I KZP 27/99, OSNKW 11-12/1999, poz. 72.

przede wszystkim z perspektywy ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy i końcowych ustaleń dokonanych w sprawie o odszkodowanie, nie powinno mieć miejsca. Ponieważ odpowiedzialność w trybie art. 552 § 4 k.p.k. kształtuje się nie na zasadzie winy, lecz ryzyka, niezależnie od tego, czy sędziemu można przypisać zawinione (w sensie cywilnoprawnym) działanie polegające na zastosowaniu aresztu, pomimo braku po temu podstaw, czy też zastosowanie aresztu było obiektywnie dla oskarżonego niezasażone, choćby w momencie jego stosowania istniały ku temu przesłanki, a potem dopiero, po ujawnieniu nowych dowodów, okazało się, że nie popełnił on zarzucanego mu czynu, odszkodowanie powinno być przyznane.⁴⁵ Co do zasady, za niewątpliwie niesłuszne można uznać tymczasowe aresztowanie i przyznać odszkodowanie w sytuacjach, gdy m.in.:

- 1) oskarżony został prawomocnie uniewinniony, niezależnie od tego czy nastąpiło to ze względu na wykazanie niewinności czy z braku dostatecznych dowodów sprawstwa lub winy⁴⁶,
- 2) umorzono wobec niego postępowanie,
- 3) rażąco naruszono przepisy rozdziału 28 k.p.k.

Prawomocne uniewinnienie w zasadzie stanie się zawsze podstawą ustalenia, że wcześniej stosowane tymczasowe aresztowanie było niewątpliwie niesłuszne, i to bez względu na to, czy jego podstawą będzie pewne stwierdzenie, że przestępstwa w ogóle nie popełniono, albo że popełnił je kto inny, czy też stało się tak dlatego, że nie zdołano zabrać dostatecznych dowodów winy, a nawet wówczas, gdy zastosowanie miała reguła określona w art. 5 § 2 k.p.k.⁴⁷

Umorzenie postępowania jest z reguły podstawą do żądania odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie. Przyczynami umorzenia postępowania, w przypadku wystąpienia których przysługuje odszkodowanie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie są m.in.

- znikoma szkodliwość społeczna czynu (art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.);

⁴⁵ P. Kruszyński, Z problematyki odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie [w:] J. Czapska, A. Gaberle, A. Świątłowski, A. Zoll (red.), Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa ku czci St. Waltosia, Warszawa 2000, s. 282.

⁴⁶ por. wyr. SN z 13.06.2002 r., V KKN 125/00, OSNKW 9-10/2002, poz. 80.

⁴⁷ uchw. SN z 15.09.1999 r., I KZP 27/99, OSNKW 11-12/1999, poz. 72.

- ustalenie, że sprawca czynu zabronionego z mocy ustawy nie podlega karze (art. 17 § 1 pkt 4 k.p.k.);

- przedawnienie karalności czynu zabronionego przed wszczęciem postępowania oraz wówczas, gdy przedawnienie nastąpi w trakcie postępowania, a podejrzany nadal będzie tymczasowo aresztowany (art. 17 § 1 pkt 6 k.p.k.);

- okoliczność, że sprawca nie podlegał orzecznictwu polskich sądów karnych (art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k.)⁴⁸;

- brak skargi uprawnionego oskarżyciela, brak wymaganego zezwolenia na ściganie oraz w brak wniosku o ściganie, a gdy wniosek został skutecznie cofnięty tylko wtedy, gdy cofnięcie wniosku nastąpiło wyłącznie z inicjatywy osoby uprawnionej.⁴⁹

Niewątpliwie niesłuszne jest aresztowanie, które było stosowane z obrazą przepisów rozdziału 28 k.p.k. oraz takie, które powodowało dolegliwość, jakiej oskarżony nie powinien był doznać „w świetle całokształtu okoliczności w sprawie, a także w szczególności prawomocnego jej rozstrzygnięcia”.⁵⁰ Nie jest podstawą żądania odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie sam fakt wydania postanowienia w tym przedmiocie.⁵¹

Zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania nie może być jednak uznane za niewątpliwie niesłuszne w sytuacji, gdy oskarżony najpierw uporczywie nie stawiał się na badania psychiatryczne, które były niezbędne dla skutecznego i prawidłowego przeprowadzenia postępowania karnego, jak również świadomie i celowo później ukrywał się przed wymiarem sprawiedliwości, uniemożliwiając zakończenie postępowania⁵². Zawarte w treści art. 552 § 4 k.p.k. pojęcie „niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie” zawiera w sobie element ocenny, który pozwala wartościować powody, dla których zastosowano ten środek zapobiegawczy. Zawinione postępowanie podejrzanego lub oskarżonego może prowadzić do uznania, że wspomniany środek zapobiegawczy nie będzie oceniany

⁴⁸ L. Paprzycki [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *KPK. Komentarz*, t. II, Warszawa 2010, s. 412.

⁴⁹ tamże, s. 412.

⁵⁰ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman. *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 951.

⁵¹ por. uchw. SN z 24.06.1994, OSP 3/1995, poz. 70.

⁵² post. SN z 7.10.2009 r., III KK 110/09, Prok. i Pr 4/2010, poz. 12.

jako niewątpliwie niesłuszny. Zachowaniem wyłączającym odpowiedzialność Skarbu Państwa jest celowe unikanie stawiennictwa na obserwację w zakładzie leczniczym orzeczonej na podstawie art. 203 k.p.k.⁵³ Niewątpliwie niesłuszne, w rozumieniu art. 552 § 4 k.p.k., jest takie tymczasowe aresztowanie, które było stosowane z obrazą przepisów rozdz. 28 k.p.k. oraz aresztowanie oskarżonego powodujące dolegliwość, której nie powinien być doznać w świetle całokształtu okoliczności ustalonych w sprawie, a także, w szczególności, prawomocnego jej rozstrzygnięcia.⁵⁴ Jeżeli oskarżony utrudniał postępowanie⁵⁵, aresztowanie nie tylko nie jest niesłuszne, lecz uznać je trzeba za słuszne i zgodne z prawem. Jest pewne, że z upływem czasu takie tymczasowe aresztowanie może przekształcić się w niewątpliwie niesłuszne w rozumieniu art. 552 § 4 k.p.k. Względy słuszności oraz dyrektywa minimalizowania okresu tymczasowego aresztowania przemawiają za tym, aby czas stosowania „słusznego” tymczasowego aresztowania oceniać między innymi przez pryzmat czasu niezbędnego do wykonania czynności, której unikanie było przyczyną zastosowania aresztu⁵⁶.

Odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie przysługuje, jeżeli zatrzymanie było dokonane mimo braku przesłanek do zastosowania tego środka (np. art. 244 k.p.k.) albo z naruszeniem przepisu art. 248 k.p.k., a więc gdy zatrzymanego:

- 1) nie zwolniono pomimo ustania przyczyny zatrzymania,
- 2) jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie został on przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania,
- 3) jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania go do dyspozycji sądu nie doręczono mu postanowienia o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania,
- 4) ponownie zatrzymano tę samą osobę na podstawie tych samych faktów i dowodów.

⁵³ wyr. SA w Katowicach z 11.03.2010 r., AKa 28/10, Prok. i Pr. 10/2010, poz. 30.

⁵⁴ wyr. SN z 15.05.2002 r., IV KK 160/02, *Legali*.

⁵⁵ np. ukrywał się przed organami wymiaru sprawiedliwości, nie informował o zmianie miejsc pobytu, nie stawał się na wezwanie itp.

⁵⁶ wyr. SN z 11.04.2006 r., V KK 329/05, OSNKW 1/2006.

Zasady ustalania niewątpliwej niesłuszności zatrzymania są podobne do tych, które są stosowane w przypadku niesłusznego tymczasowego aresztowania, mimo różnych przesłanek stosowania tych dwóch instytucji. Niewątpliwie niesłusznym zatrzymaniem będzie zatem takie zatrzymanie, które:

- 1) zostało zastosowane z naruszeniem art. 244 k.p.k.,
- 2) trwało mimo, że odpadły podstawy do jego zastosowania,
- 3) trwało ponad dozwolony przez k.p.k. czas (art. 248 § 1 i 2 k.p.k.),
- 4) nastąpiło ponownie wobec tej samej osoby na podstawie tych samych faktów i dowodów (art. 248 § 3 k.p.k.).

Jeżeli zatrzymanie przerodzi się w tymczasowe aresztowanie, to z uwagi na włączenie czasu jego trwania do okresu tymczasowego aresztowania (art. 265 k.p.k.), można żądać odszkodowania wyłącznie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

Przesłanką wspólną dla dochodzenia odszkodowań jest powstanie szkody. Mimo, że w tytule rozdziału 58 k.p.k. pada określenie „odszkodowanie”, to z przepisów tego rozdziału wynika, iż chodzi tu zarówno o naprawienie szkody w ujęciu prawa cywilnego, tj. poniesionych strat (*damnum emergens*) i utraconych korzyści (*lucrum cessans*), jak i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, jaką dana osoba doznała w wyniku niesłusznego jej skazania lub pozbawienia wolności (art. 552 § 1 k.p.k.)⁵⁷.

Pod pojęciem szkody należy rozumieć różnicę między stanem majątkowym jaki by istniał, gdyby skazanego nie pozbawiono wolności, a stanem rzeczywistym z chwili odzyskania wolności. Właśnie taka wykładnia jest zgodna z określeniem szkody zawartym w art. 361 § 2 k.c. i obejmuje *damnum emergens* i *lucrum cessans*⁵⁸.

Zadośćuczynienie ma charakter kompensacyjny, a więc musi przedstawiać odczuwalną wartość ekonomiczną, niebędącą jednakże wartością nadmierną w stosunku do doznanej krzywdy. Z tego wynika, że „wartość odpowiednia” to wartość utrzymana w granicach odpowiadających aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa. Na wysokość zadośćuczynienia składają się cierpienia pokrzywdzonego - tak fizyczne, jak i psychiczne, których rodzaj, czas

⁵⁷ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman. *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 948.

⁵⁸ wyr. SN z 24.05.2006 r., II KK 337/05, OSNwSK1/2006 poz. 1098.

trwania i natężenie należy każdorazowo określić w kontekście materiału dowodowego sprawy. Indywidualny charakter zadośćuczynienia przesądza o tym, że ostateczne ustalenia, jaka konkretna kwota jest „odpowiednia”, z istoty swej należy do sfery swobodnego uznania sędziowskiego, lecz nie może to być uznanie dowolne. Zawsze musi ono opierać się tak na całokształcie okoliczności sprawy, jak i na czytelnych kryteriach ocennych, rzetelnie wskazanych w treści uzasadnienia.⁵⁹

⁵⁹ wyr. SA w Lublinie z 5.05.2008, II AKa 83/08, Krak. Zesz. Sąd. 12/2008, poz. 68.

5. Przebieg postępowania oraz jego uczestnicy

Postępowanie o odszkodowanie za niesłuszne pozbawienie wolności nie jest wszczynane z urzędu. Jest oparte na zasadzie skargowości (art. 14 k.p.k.). Do zainicjowania postępowania niezbędny jest zatem impuls procesowy, którym jest żądanie odszkodowania (art. 554 § 1 k.p.k.).

Sądami właściwymi rzeczowo do rozpoznawania spraw odszkodowawczych uregulowanych w rozdziale 58 k.p.k. są sądy okręgowe. Właściwość miejscowa sądu jest różna w zależności od tego, czy postępowanie dotyczy odszkodowania za niesłuszne skazanie czy za niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie.

Postępowanie odszkodowawcze toczy się, co do zasady, według przepisów Kodeksu postępowania karnego, albowiem przepisy Kodeksu postępowania cywilnego stosuje się tylko w zakresie nieuregulowanym w k.p.k. (art. 558 k.p.k.).

Sąd okręgowy rozstrzyga o odszkodowaniu w składzie trzech sędziów zawodowych na rozprawie. W składzie orzekającym nie może zasiadać sędzia, który brał udział w postępowaniu, które skutkowało niesłusznym pozbawieniem wolności. Na rozprawę sąd może wezwać uprawnionego, świadków i, jeśli zachodzi taka potrzeba, biegłych (np. w celu obliczenia wysokości odszkodowania, jeżeli wymaga tego stan faktyczny sprawy). Przewód sądowy rozpoczyna się od odczytania żądania, a dowody uzasadniające istnienie szkody i wysokość odszkodowania sąd przeprowadza na wniosek uprawnionego oraz z urzędu⁶⁰.

Nietypowy charakter postępowania odszkodowawczego polega między innymi na naruszeniu zasady kontrydycyjności (S. Waltoś nazywa ją „zwichniętą”⁶¹), ponieważ nie bierze w nim udziału przedstawiciel Skarbu Państwa⁶². W postępowaniu o odszkodowanie prowadzonym na podstawie przepisów rozdziału 58 k.p.k. dochodzi do rozłożenia ciężaru dowodu pomiędzy uprawnionym a organem sądowym. Skoro odszkodowanie ma charakter cywilnoprawny, to na tle regulacji wyrażonej w art. 6 k.c. uprawniony powinien udowodnić zarówno podstawę, jak i wysokość zgłoszonego

⁶⁰T. Grzegorzczak, *KPK oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 1175.

⁶¹S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 582.

⁶²P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007, s. 175.

roszczenia. Z kolei sąd rozpoznający wniosek o odszkodowanie zgodnie z treścią art. 2 § 2 k.p.k. powinien dążyć do tego, aby podstawę rozstrzygnięcia stanowiły prawdziwe ustalenia faktyczne⁶³.

Wyrokiem sąd zasądza odszkodowanie lub zadośćuczynienie albo żądanie odszkodowania lub zadośćuczynienia oddała. Omyłkowe wydanie przez sąd orzeczenia w formie postanowienia a nie wyroku, nie należy do uchybień procesowych mogących mieć wpływ na treść rozstrzygnięcia, a co za tym idzie, nie daje podstawy do uchylenia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jeżeli *in concreto* nie narusza interesów procesowych stron⁶⁴.

Sentencja wyroku winna zawierać precyzyjne określenie kwoty zasądzzonego zadośćuczynienia oraz odszkodowania; nie jest wystarczające ograniczenie się wyłącznie do globalnego wskazania kwoty stanowiącej sumę kwot z tytułu zadośćuczynienia i odszkodowania⁶⁵. Postępowanie apelacyjne toczy się według przepisów Kodeksu postępowania karnego, przy czym w myśl art. 446 § 1 k.p.k. apelacja powinna być sporządzona przez adwokata.

Zawarte w art. 554 § 2 k.p.k. uregulowanie, że sprawy o odszkodowanie powinny być rozpoznawane w pierwszej kolejności, jest jedynie postulatem ustawodawcy – wyrażeniem intencji, której nie sposób nie podzielić, że sprawy te, ze względu na swój wyjątkowy charakter, powinny być wyznaczone niezwłocznie po ich wpłynięciu do sądu, bez uwzględnienia kolejności wynikającej z ogólnego wpływu spraw.⁶⁶

Postępowanie odszkodowawcze jest wolne od kosztów (art. 554 § 2 zd. drugie *in fine* k.p.k.), co jest rozwiązaniem uzasadnionym, jeśli się zważy na przedmiot procesu.

Wnioskodawca jest stroną czynną postępowania, bowiem to on wysuwa roszczenia w stosunku do Skarbu Państwa. Osoba, która została niesłusznie pozbawiona wolności (w Kodeksie postępowania karnego definiowana jako

⁶³ wyrok SN z 4.11.2004, WK 19/04 OSNwSK,1/2004.

⁶⁴ wyr. SA w Lublinie z 27.04.1999 r., II AKa 60/99, Apel. Lub. 3/1999.

⁶⁵ wyrok SA w Katowicach z 25.03.2010 r., II AKa 33/10, Orzecznictwo SA w Katowicach 2/2010 poz. 19.

⁶⁶ L. Paprzycki [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *KPK. Komentarz*, t. II, Warszawa 2010, s. 427.

oskarżony), ma prawo wystąpić do sądu z żądaniem odszkodowania i to ona jest inicjatorem procesu. W razie śmierci wnioskodawcy, postępowanie odszkodowawcze umarza się, jednak art. 556 k.p.k. prawo dochodzenia odszkodowania w razie śmierci uprawnionego przyznaje temu, kto wskutek wykonania kary lub niewątpliwie niesłusznego aresztowania utracił:

- 1) należne mu od uprawnionego z mocy ustawy utrzymanie,
- 2) stale dostarczane mu przez zmarłego utrzymanie, jeżeli względy słuszności przemawiają za przyznaniem odszkodowania (art. 556 § 1 k.p.k.).

Krąg podmiotów uprawnionych do wystąpienia z żądaniem odszkodowania nie jest tożsamy z kręgiem spadkobierców w rozumieniu prawa cywilnego, chociaż oba zbioru mogą (i najczęściej tak jest) się krzyżować. Konstrukcja wskazana w art. 556 § 1 k.p.k. przyznaje bowiem prawo do odszkodowania osobom, które rzeczywiście poniosły szkodę w wyniku niesłusznego pozbawienia zmarłego wolności, niezależnie od tego, czy są następcami prawnymi oskarżonego.

Z uwagi na ograniczenie zasady kontrydiktoryjności w postępowaniu odszkodowawczym, Skarb Państwa nie ma w nim swego przedstawiciela,⁶⁷ zgodnie bowiem z art. 4 ust. 5 pkt 2 ustawy z 8.07.2005 r. o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa Prokuratura Generalna Skarbu Państwa nie wykonuje zastępstwa procesowego Skarbu Państwa w postępowaniu karnym. Aktywnym i czynnym uczestnikiem postępowania jest za to prokurator, aczkolwiek żaden przepis nie wskazuje na niego jako reprezentanta Skarbu Państwa.

Wydaje się, że najbliższą podstawą prawną, która determinuje udział prokuratora w procesie odszkodowawczym jest art. 7 k.p.c. (w zw. z art. 558 k.p.k.), wedle którego prokurator może wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Prokurator może więc zgłaszać wnioski dowodowe, uczestniczy w przesłuchaniu świadków, wywodzi środki zaskarżenia. Co więcej, to właśnie prokurator jest tym podmiotem, który podnosi zarzut przedawnienia roszczenia o odszkodowanie za niesłuszne pozbawienie wolności. Prokurator, jako

⁶⁷ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 582.

nieumocowany do reprezentacji Skarbu Państwa, nie jest jednak uprawniony do zawarcia z uprawnionym ugody.

Podmioty określone w art. 556 § 1 k.p.k. mogą ustanowić pełnomocnika. Do pełnomocnika stosuje się odpowiednio przepisy art. 78-81 k.p.k. (art. 556 § 3 k.p.k.).

Unormowanie zawarte w art. 556 § 3 k.p.k. jest niespójne, ponieważ brak racjonalnych podstaw do stosowania regulacji określonych w art. 79-80 k.p.k. (obrona obowiązkowa) do osób, które nie są oskarżonymi, a jedynie występują z wnioskiem w razie śmierci oskarżonego. *De lege ferenda*, należałoby postulować, by odpowiednie stosowanie przepisu art. 79-80 k.p.k. dotyczyło wyłącznie oskarżonego, który domaga się odszkodowania. Zasadne jest natomiast utrzymanie odpowiedniego stosowania art. 78 k.p.k. do wnioskodawców, o których mowa w art. 556 § 1 k.p.k.

Z tych samych powodów wątpliwości budzi, czy w roli pełnomocnika może wystąpić wyłącznie adwokat, czy także radca prawny? Użycie w art. 556 § 3 k.p.k. słowa „pełnomocnik” sugeruje, że do tej instytucji mają zastosowanie wszystkie regulacje dotyczące pełnomocnictwa, w tym art. 88 k.p.k., który w zd. pierwszym stanowi, że pełnomocnikiem strony może być zarówno adwokat, jak i radca prawny. Przepis art. 556 § 3 k.p.k. jest natomiast przepisem szczególnym, rozszerzającym zakres unormowań dotyczących pełnomocnika. Wydaje się jednak, że stosowanie do postępowania w sprawie odszkodowania za niesłuszne skazanie, oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie instytucji obrony obowiązkowej, w sytuacji złożenia wniosku przez osobę, o której mowa w art., 556 § 1 k.p.k. jest całkowicie niezasadne.

6. Praktyka orzekania w przedmiocie odszkodowania za niesłuszne skazanie, oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie

Czas trwania postępowań sądowych

Średni czas rozpoznania sprawy, obliczany od dnia wpłynięcia wniosku o odszkodowanie do właściwego sądu okręgowego do ogłoszenia orzeczenia prawomocnie kończącego postępowanie w sprawie⁶⁸, wyniósł 7,8 miesiąca, gdzie w sprawach wszczętych:

- w Sądzie Okręgowym w Jeleniej Górze	ok. 4 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Świdnicy	ok. 12 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Koszalinie	ok. 7 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Zielonej Górze	ok. 5 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Szczecinie	ok. 16 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Elblągu	ok. 5 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Kielcach	około 11 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Koninie	ok. 8,5 miesiąca,
- w Sądzie Okręgowym w Płocku	ok. 7 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Lublinie	ok. 5 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Legnicy	ok. 5,5 miesiąca,
- w Sądzie Okręgowym w Opolu	ok. 4,5 miesiąca,
- w Sądzie Okręgowym w Suwałkach	ok. 5,5 miesiąca,
- w Sądzie Okręgowym w Poznaniu	ok. 8 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Sieradzu	ok. 5 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Bydgoszczy	ok. 8 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Gliwicach	ok. 11 miesiący,
- w Sądzie Okręgowym w Siedlcach	ok. 6,5 miesiąca,
- w Sądzie Okręgowym w Toruniu	ok. 8 miesiący,

⁶⁸ Orzeczeniem kończącym postępowanie w sprawie jest najdalej wyrok albo postanowienie sądu apelacyjnego. W toku badania akt odnotowano, że sąd apelacyjny rozstrzygał w badanych sprawach 38 razy.

- w Sądzie Okręgowym w Tarnowie	ok. 3 miesiące
- w Sądzie Okręgowym w Krakowie	ok. 13,5 miesiąca.

Czynności dowodowe

W toku badania przyjęto założenie, że na długość postępowania w sprawach odszkodowawczych ma wpływ zakres postępowania dowodowego prowadzonego przed orzekającymi w pierwszej instancji sądami okręgowymi. W wyniku analizy akt stwierdzono, że postępowanie dowodowe obejmowało przede wszystkim:

stanowiące regułę przesłuchanie wnioskodawcy⁶⁹,

stanowiące regułę przeprowadzanie dowodu z dokumentów znajdujących się w aktach spraw, w których wnioskodawca został pozbawiony wolności (postępowania sądowe albo przygotowawcze) i związanych z dochodzonym przez wnioskodawcę roszczeniem, dla ustalenia istnienia i oceny zasadności zgłaszanego roszczenia,

przeprowadzenie dowodu z zeznań świadków⁷⁰,

przeprowadzenie dowodu z kart karnych wnioskodawców, informacji z jednostek penitencjarnych (zakłady karne, areszty śledcze) lub komend Policji⁷¹, w których przebywał pozbawiony wolności wnioskodawca,

przeprowadzenie dowodu z opinii biegłych⁷² lekarzy (m.in. kardiologa, internisty, okulisty, psychiatry, neurologa, chorób wewnętrznych) lub psychologa; z dokumentacji leczenia wnioskodawcy⁷³,

⁶⁹ Nie przesłuchano wnioskodawcy w trzech sprawach: Sąd Okręgowy w Lublinie (IV Ko 411/08) – wnioskodawca odmówił składania zeznań; Sąd Okręgowy w Siedlcach (II 2 Ko 139/07) – wnioskodawca jest osobą głuchoniemą; Sąd Okręgowy w Suwałkach (II Ko 75/07) – wnioskodawca nie stawiał się po raz drugi na rozprawę.

⁷⁰ 26 spraw - przede wszystkim na okoliczności związane z dochodzonym roszczeniem (głównie w zakresie utraconych zarobków, zatrudnienia wnioskodawcy i wpływu pozbawienia wolności na stan zdrowia wnioskodawcy).

⁷¹ 29 spraw - przede wszystkim w celu ustalenia: czy stosowane tymczasowe aresztowanie nie było wykonywane równoległe z karą pozbawienia wolności, czy okres tymczasowego aresztowania nie został zaliczony na poczet orzeczonej kary (szerzej na ten temat w części dotyczącej powodów odmowy zasądzenia odszkodowania lub zadośćuczynienia), warunków bytowych w miejscu pozbawienia wolności, wpływu izolacji na stan zdrowia wnioskodawcy.

⁷² 6 spraw - Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 23/07), Sąd Okręgowy w Suwałkach (II Ko 104/07), Sąd Okręgowy w Elblągu (II Ko 21/07), Sąd Okręgowy w Kielcach (III Ko 141/07), Sąd Okręgowy w Legnicy (III Ko 33/09), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07), na okoliczność wpływu pozbawienia wolności na stan zdrowia wnioskodawcy.

⁷³ 8 spraw – na okoliczność wpływu pozbawienia wolności na stan zdrowia wnioskodawcy.

dowód z dokumentacji podatkowej, ubezpieczeniowej (ubezpieczenia społeczne), związanej z zatrudnieniem lub nauką wnioskodawcy⁷⁴.

Sposób ustalania szkody i wartość zasądzonych odszkodowań

Sądy rozstrzygały z uwzględnieniem utrwalonego poglądu orzecznictwa i judykatury (vide: str. 12 - 13 raportu), że szkoda wynikająca z niesłusznego uwięzienia nie jest sumą utraconych zarobków, lecz różnicą między stanem majątkowym jaki by istniał, gdyby wnioskodawcy nie pozbawiono wolności, a stanem rzeczywistym w chwili odzyskania wolności, zaś powstanie i rozmiar takiej szkody zależne są od tego, czy i jakie poszkodowany miałby możliwości zarobkowe, gdyby pozostawał na wolności, i w jakim zakresie byłby je rzeczywiście wykorzystał, jakie wydatki poniósłby na utrzymanie własne i rodziny, wychowanie i kształcenie dzieci, na potrzeby kulturalne, rozrywkowe i inne, czy i ile poświęciłby na oszczędności lub zwiększenie trwałych składników majątku i na jakie mógłby być narażony straty.

W praktyce orzeczniczej dostrzeżono także zastosowanie przez sądy *meriti*⁷⁵ art. 322 k.p.c., zgodnie z którym, jeżeli w sprawie o naprawienie szkody, o dochody, zwrot bezpodstawnego wzbogacenia lub o świadczenie z umowy o dożywocie sąd uzna, że ścisłe udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nadzwyczaj utrudnione, może w wyroku zasądzić odpowiednią sumę według swej oceny, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy.

Łącznie, w badanej próbie aktowej, tytułem odszkodowania, zasądzono na rzecz wnioskodawców kwotę 48.41,65 zł w 13 sprawach.

Przeprowadzona analiza akt prowadzi przy tym do wniosku, że w zakresie dowodzenia istnienia i wysokości szkody sądy oczekują aktywności procesowej wnioskodawcy jako tego, na którym ciąży w tym zakresie obowiązek dowodzenia⁷⁶. Aktywność sądu w tym zakresie jest zdecydowanie mniejsza niż w postępowaniach,

⁷⁴ 16 spraw – przede wszystkim na okoliczność ustalenia wysokości poniesionej szkody.

⁷⁵ Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 40/08, III Ko 180/08).

⁷⁶ Sąd Okręgowy w Kielcach (III Ko 178/07), Sąd Okręgowy w Krakowie (III Ko 333/07), Sąd Okręgowy w Lublinie (IV Ko 665/08, IV Ko 411/08), Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 40/08), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07).

których przedmiotem jest kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucony mu czyn, gdzie dominującą rolę odgrywa sąd.⁷⁷

Zadośćuczynienie i wartość zasądzzonego zadośćuczynienia

Określając wysokość zadośćuczynienia, bierze się pod uwagę nie tylko czas trwania niesłusznego pozbawienia wolności, ale także stopień dolegliwości, z jakim wiązała się izolacja obejmujący przykrości i przeżycia natury moralnej z tego wynikające (np. utrata dobrego imienia, konieczność poddania się rygorom związanym z pobytem w jednostce penitencjarnej, ewentualny ostracyzm i nieprzychylnie reakcje po jej opuszczeniu).

Analiza badanych spraw pozwala przedstawić bogaty szczegółowy katalog (poza wskazanymi wyżej) okoliczności, branych pod uwagę przy orzekaniu o wysokości zadośćuczynienia. Są to:

dotychczasowa niekaralność / karalność wnioskodawcy (m.in. w odniesieniu do adaptacji do warunków izolacji penitencjarnej) – 7 spraw⁷⁸,

dobrze wywiązywanie się z obowiązków pracowniczych przed pozbawieniem wolności (1 sprawa)⁷⁹,

ustabilizowany tryb życia wnioskodawcy (2 sprawy),⁸⁰

szykanowanie przez współosadzonych, funkcjonariuszy Policji lub Służby Więziennej (2 sprawy)⁸¹,

warunki bytowe (w tym sanitarno - higieniczne) w miejscu izolacji (np. wieloosobowe, ciasne cele) (5 spraw)⁸²,

poziom stresu, obawa przed współosadzonymi (w niektórych sprawach stres wzmagany dodatkowo faktem, że wnioskodawca był funkcjonariuszem Policji lub

⁷⁷ por. K. Dudka: Raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, pt. *Aktywność oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w świetle zasady kontradyktoryjności*, Warszawa 2010.

⁷⁸ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08), Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 34/09), Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 73/09), Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze (III Ko 151/09), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 102/07) Sąd Okręgowy w Sieradzu (II Ko 108/08), Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 271/09).

⁷⁹ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08).

⁸⁰ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08), Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze (III Ko 151/09).

⁸¹ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 102/07).

⁸² Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08), Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 34/09), Sąd Okręgowy w Sieradzu (II Ko 108/08), Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 40/08), Sąd Okręgowy w Krakowie (III Ko 502/09).

Służby Więziennej; treścią stawianych zarzutów np. o popełnienie przestępstwa z art. 197 § 1 k.k., 200 § 1 k.k. czy 202 § 2 k.k.; kalectwem / ułomnością / chorobą wnioskodawcy) (7 spraw)⁸³,

utrata kontaktów z rodziną, pogorszenie relacji z członkami rodziny (5 spraw)⁸⁴,

brak możliwości uczestniczenia w uroczystościach rodzinnych (np. I komunია) i świętach (Boże Narodzenie) (3 sprawy)⁸⁵,

pozbawienie lekarstw (2 sprawy)⁸⁶,

wpływ pozbawienia wolności na stan zdrowia (także psychicznego) po opuszczeniu miejsca izolacji;

czy wnioskodawca doznał uszczerbku na zdrowiu; czy podejmował leczenie (6 spraw)⁸⁷,

okoliczności i sposób zatrzymania (1 sprawa)⁸⁸,

medialne nagłośnienie sprawy (6 spraw)⁸⁹,

obawa przed utratą albo utrata dobrego imienia, w tym jako rzetelnego przedsiębiorcy (6 spraw)⁹⁰,

wnioskodawca doznał cierpień fizycznych (2 sprawy)⁹¹,

przebywanie osoby niepalącej w celi z osobami palącymi (1 sprawa)⁹²,

przynależność do podkultury więziennej (tzw. grypsujący) (1 sprawa)⁹³.

⁸³ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08), Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 73/09), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 102/07), Sąd Okręgowy w Siedlcach (II 2 Ko 139/07), Sąd Okręgowy w Koszalinie III Ko 101/08, Sąd Okręgowy w Krakowie (III Ko 502/09), Sąd Okręgowy w Lublinie (IV Ko 743/07).

⁸⁴ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 34/09), Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 96/08), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 102/07) Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 40/08) Sąd Okręgowy w Krakowie (III Ko 502/09).

⁸⁵ Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 461/08), Sąd Okręgowy w Świdnicy (II Ko 93/08), Sąd Okręgowy w Świdnicy (III Ko 101/07).

⁸⁶ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 34/09), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07).

⁸⁷ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 34/09), Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 96/08), Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 23/07), Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze (III Ko 151/09), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 102/07), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07).

⁸⁸ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 96/08).

⁸⁹ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 96/08), Sąd Okręgowy w Suwałkach (II Ko 119/09), Sąd Okręgowy w Koszalinie III Ko 101/08; Sąd Okręgowy w Zielonej Górze (II Ko 267/08), Sąd Okręgowy w Krakowie (III Ko 648/07), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07).

⁹⁰ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 96/08), Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 40/08), Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze (III Ko 151/09), Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 180/08), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 461/08).

⁹¹ Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 40/08, IV Ko 23/07), Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 40/08).

⁹² Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze (III Ko 151/09).

Łącznie, w badanej próbie aktowej, tytułem zadośćuczynienia zasądzono na rzecz wnioskodawców kwotę 908.017,00 zł w 67 sprawach (średnio na sprawę 13.552 zł; minimum 500 zł⁹⁴, maksimum 85.000,00 zł⁹⁵). Średnie zadośćuczynienie, liczone za okres 1 miesiąca wynosi w całej próbie badawczej 4.258,00 zł. Tabela poniżej przedstawia średnie zadośćuczynienie za 1 miesiąc pozbawienia wolności:

Sąd Okręgowy	Liczba spraw	Średnie zadośćuczynienie za 1 miesiąc
Bydgoszcz	9	2 050
Elbląg	6	2 700
Gliwice	5	2 178
Jelenia Góra	5	5 625
Kielce	5	1 250
Konin	4	7 400
Koszalin	5	3 540
Kraków	6	1 666
Legnica	5	3 333
Lublin	6	1 842
Opole	5	10 000
Płock	5	4 923
Poznań	5	7 304
Siedlce	5	4 678
Sieradz	3	1 397
Suwałki	5	1 866
Szczecin	5	3 063
Świdnica	6	1 230
Tarnów	5	brak uzasadnienia
Toruń	5	6 700
Zielona Góra	5	16 666
RAZEM	110	4 258

⁹³ Sąd Okręgowy w Lublinie (IV Ko 501/07).

⁹⁴ Sąd Okręgowy w Elblągu (II Ko 30/09).

⁹⁵ Sąd Okręgowy w Płocku (II Ko 229/09).

Oprócz kierowania się wyżej przywołanymi wskazówkami, trzy sądy wprost wskazały na praktykę orzeczniczą, przyjętą w danym sądzie. Sąd Okręgowy w Lublinie⁹⁶, Sąd Okręgowy w Świdnicy⁹⁷ i Sąd Okręgowy w Krakowie⁹⁸ operują własnymi stawkami dla potrzeb ustalania kwoty zadośćuczynienia. I tak, sąd lubelski operuje kwotą w przedziale od 1.000 zł do 1.500 zł za jeden miesiąc pozbawienia wolności, sąd świdnicki kwotą 1.200 zł, także za jeden miesiąc pozbawienia wolności, a sąd krakowski przyjął praktykę, że w warunkach „przeciętnego” pozbawienia wolności „przeciętnej” osoby wysokość zadośćuczynienia za jeden miesiąc oscyluje w wysokości 1.500 zł.

Treść wyroku, podstawa prawna wydania orzeczenia

W toku analizy akt dostrzeżono, że w niektórych wyrokach sądów okręgowych, mocą których zasądzano kwoty tytułem odszkodowania i zadośćuczynienia, nie podawano tych kwot odrębnie, ale łącznie⁹⁹ albo nie wskazywano tytułu zasądzonej kwoty¹⁰⁰. W sprawach tych, wobec braku uzasadnienia wyroku, nie można ustalić w jakiej proporcji sąd rozstrzygnął o roszczeniu albo trzeba domniemywać tytułu zasądzonej kwoty. Postulować należy, by sądy orzekając w sprawach odszkodowawczych odrębnie określały w wyroku wysokość odszkodowania i zadośćuczynienia.

Przyczyny odmowy zasądzenia odszkodowania (zadośćuczynienia)

Przeprowadzona analiza akt wykazała istnienie szeregu przyczyn, dla których odmówiono wnioskodawcy uznania zgłaszanego roszczenia, oddalając wniosek w całości lub umarzając postępowanie. Należą do nich:

ustalenie, że stosowane wobec wnioskodawcy tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie nie było niewątpliwie niesłuszne (np. wnioskodawca ukrywał się przed

⁹⁶ IV Ko 665/08.

⁹⁷ III Ko 21/09.

⁹⁸ III Ko 502/09.

⁹⁹ Sąd Okręgowy w Tarnowie (II Ko 82/08, II Ko 215/08), Sąd Okręgowy w Koszalinie (II Ko 59/08).

¹⁰⁰ Sąd Okręgowy w Szczecinie (III Ko 3/09).

wymiarem sprawiedliwości, świadomie ignorował organy procesowe prowadzące postępowanie przygotowawcze, nie zawiadomił o zmianie miejsca pobytu) (6 spraw)¹⁰¹;

ustalenie, że zaliczono okres tymczasowego aresztowania na poczet orzeczonej kary lub, że nastąpił zbieg czasowy stosowania środka zapobiegawczego z równoległym wykonywaniem kary pozbawienia wolności (6 spraw)¹⁰²,

skuteczne podniesienie przez prokuratora zarzutu przedawnienia roszczenia (10 spraw)¹⁰³,

zaistnienie ujemnej przesłanki procesowej - powaga rzeczy osądzonej (to samo roszczenie było już przedmiotem rozpoznania przez sąd) (3 sprawy)¹⁰⁴.

Katalog podstaw odpowiedzialności Skarbu Państwa

Art. 552 k.p.k. stanowi podstawę dochodzenia odszkodowania (zadośćuczynienia) za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie i niesłuszne zastosowanie środka zabezpieczającego. Katalog ten jest katalogiem zamkniętym, zawartym w przepisie szczególnym i nie podlega wykładni rozszerzającej.

Tymczasem, w toku analizy akt dostrzeżono powoływanie się wnioskodawców na nieznaną art. 552 k.p.k. dodatkowe podstawy roszczeń, tj. żądanie odszkodowania (zadośćuczynienia) za:

a) odbycie kary pozbawienia wolności wskutek odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia¹⁰⁵,

¹⁰¹ Sąd Okręgowy w Toruniu, II Ko 69/08), SO Suwałki (II Ko 75/07), Sąd Okręgowy w Krakowie (III Ko 743/09, III Ko 337/09), Sąd Okręgowy w Legnicy (III Ko 36/09), Sąd Okręgowy w Lublinie (IV Ko 46/07); Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 288/09).

¹⁰² Sąd Okręgowy w Tarnowie (II Ko 132/07), Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 31/07); Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 272/09, III Ko 550/08), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 86/07), Sąd Okręgowy w Suwałkach (II Ko 75/07), Sąd Okręgowy w Płocku (II Ko 214/08).

¹⁰³ Sąd Okręgowy w Tarnowie (II Ko 235/09), Sąd Okręgowy w Gliwicach (IV Ko 1/08), Sąd Apelacyjny we Wrocławiu (II AKa 107/09; w sprawie zmieniono zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze (III Ko 326/08), w którym zarzut przedawnienia został uznany za sprzeczny z zasadami współżycia społecznego), Sąd Okręgowy w Koninie (II Ko 39/09), Sąd Okręgowy w Elblągu (II Ko 59/07, II Ko 13/07), Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (III Ko 550/08), Sąd Okręgowy w Koninie (III Ko 296/08), Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 518/09), Sąd Okręgowy w Płocku (II Ko 184/08), Sąd Okręgowy w Szczecinie (III Ko 80/09).

¹⁰⁴ Sąd Okręgowy w Kielcach (III Ko 28/09), Sąd Okręgowy w Koszalinie (II Ko 176/08), Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 64/09).

- b) ukaranie karą porządkową aresztu w trybie ustawy z dnia 27.07.2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych¹⁰⁶,
- c) zatrzymanie porządkowe w trybie ustawy z dnia 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁰⁷,
- d) za niesłuszne oskarżenie¹⁰⁸,
- e) za niesłuszną obserwację sądowo – psychiatryczną¹⁰⁹.

Ad a)

W dniu 18.01.2008 r. wnioskodawca został zatrzymany i osadzony do wykonania kary pozbawienia wolności, z której wcześniej został warunkowo przedterminowo zwolniony. W dniu 5.03.2008 r. Sąd Okręgowy w Tarnowie¹¹⁰ uchylił postanowienie o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia i zarządził niezwłoczne zwolnienie wnioskodawcy z zakładu karnego. Wnioskodawca domagał się odszkodowania za okres od 18.01.2008 do 5.03.2008 r. Sąd Okręgowy w Tarnowie umorzył postępowanie odszkodowawcze, albowiem okoliczności zawarte we wniosku nie dawały podstaw do ubiegania się przez wnioskodawcę odszkodowania (zadośćuczynienia) w trybie art. 552 § 1 k.k. Sąd Okręgowy wskazał, że katalog sytuacji uzasadniających wystąpienie z wnioskiem o tego typu świadczenie jest zamknięty. Uchylenia wcześniejszego orzeczenia, w oparciu o które wnioskodawca został umieszczony w zakładzie karnym celem odbycia pozostałej kary pozbawienia wolności, nie można utożsamiać z żadnym z orzeczeń wymienionych w art. 552 § 1 i 2 k.p.k. Sąd Okręgowy wskazał, że wykluczona jest wykładnia rozszerzająca tego przepisu, a nadto przywołał uchwałę Składu Siedmiu Sędziów SN z dnia 8.02.1996 r., I KZP 37/95 (OSNKW 3-4/1996, poz. 15), wydaną na gruncie art. 487 d. k.p.k., że skazanemu, wobec którego - w wyniku rewizji nadzwyczajnej (kasacji) - stwierdzono niesłuszność zarządzenia wykonania warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności, nie przysługuje na podstawie art. 487 par. 1 k.p.k. od

¹⁰⁵ Sąd Okręgowy w Tarnowie (II Ko 249/08).

¹⁰⁶ Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 64/09).

¹⁰⁷ Sąd Okręgowy w Legnicy (III Ko 101/08).

¹⁰⁸ Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 298/09).

¹⁰⁹ Sprawa powiązana z roszczeniem o niesłuszne zatrzymanie - Sąd Okręgowy w Płocku (II Ko 220/09).

¹¹⁰ III Kow 583/06/owz.

Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, wynikłe z wykonania względem niego w całości lub w części kary, której nie powinien być odbyć. Sąd Apelacyjny w Krakowie¹¹¹ postanowił zaskarżone postanowienie Sądu Okręgowego w Tarnowie utrzymać w mocy. Sąd Apelacyjny podzielił pogląd sądu *meriti* i dodał, że w przedmiotowej sprawie pozbawienie wolności nie nastąpiło z uwagi na niesłuszne skazanie ale w wyniku niezgodnego z prawem orzeczenia wydanego w postępowaniu penitencjarnym w przedmiocie wykonywania kary orzeczonej prawomocnym wyrokiem. To, że uchylono postanowienie odwołujące przedterminowe zwolnienie pozostaje w ocenie Sądu Apelacyjnego bez wpływu na zasadność samego skazania wnioskodawcy za popełnione przestępstwo na karę, którą mu wymierzono. Okoliczności związane z wykonaniem kary wymierzonej leżą natomiast poza zakresem omawianego artykułu i nie mogą być podstawą do ubiegania się o odszkodowanie przewidziane tą regulacją.

Ad b)

Wnioskodawca stawił się do Sądu Rejonowego w Nysie¹¹² pod wpływem alkoholu. Na podstawie art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 27.07.2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych ukarano wnioskodawcę za naruszenie powagi czynności sądowych karą porządkową 14 dni pozbawienia wolności. Orzeczenie niezwłocznie wykonano. Postanowienie zostało utrzymane w mocy. Rozstrzygając na gruncie postępowania odszkodowawczego Sąd Okręgowy w Opolu podniósł, że regulacja art. 552 k.p.k. nie zawiera wprost prawa do żądania odszkodowania i zadośćuczynienia w wyniku zastosowania sankcji przewidzianej art. 49 u.s.p. Zdaniem Sądu Okręgowego powinna jednak i może być ona stosowana, albowiem nie ma żadnego racjonalnego uzasadnienia dla stanowiska, że osobie, która znalazła się w jednej z sytuacji opisanych w art. 552 k.p.k. przysługują uprawnienia tam określone, zaś osobie niesłusznie ukaranej przez Sąd w trybie art. 49 u.s.p. pozostaje dochodzenie roszczeń wyłącznie w oparciu o przepisy Kodeksu cywilnego. Sąd oddalił jednak wniosek, albowiem skoro wniesiono zażalenie na postanowienie Sądu Rejonowego

¹¹¹ (II AKz 72/09)

¹¹² VI K 284/06, Ko 876/08

w Nysie, a sąd odwoławczy utrzymał w mocy to postanowienie to oznacza, że wniosek wnioskodawcy dotyczył orzeczenia prawomocnego.

Ad c)

Wnioskodawczyni, będąc pod wpływem alkoholu, awanturowała się w mieszkaniu. Wskutek podjętej interwencji funkcjonariusze Policji podjęli decyzję o zatrzymaniu wnioskodawczyni w izbie wytrzeźwień. Prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w Legnicy¹¹³ zatrzymanie uznano za bezzasadne. Rozpoznając żądanie odszkodowania i zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie Sąd Okręgowy w Legnicy zasądził na rzecz wnioskodawczyni 250 zł tytułem odszkodowania i 1.000 zł tytułem zadośćuczynienia. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu¹¹⁴ utrzymał zaskarżony wyrok w mocy. W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny wskazał, że z uwagi na kierunek apelacji (podwyższenie kwoty zadośćuczynienia) nie może oddalić żądania wnioskodawczyni, albowiem nie znajduje ono oparcia w przepisach rozdziału 58 k.p.k. Sąd Apelacyjny wskazał, że sąd *meriti* błędnie orzekł o zasądzeniu odszkodowania z tytułu niewątpliwie niesłusznego zatrzymania i pozostawiana w izbie wytrzeźwień. Roszczenie to winno być bowiem dochodzone w drodze procesu cywilnego. Sąd Apelacyjny¹¹⁵ wskazując, że w sprawie miało miejsce zatrzymanie porządkowe (art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości), o charakterze pozaprocesowym i nie zostało dokonane w związku z toczącym się postępowaniem karnym. Sąd Apelacyjny podniósł, że unormowania zawarte w rozdziale 58 k.p.k. są szczególnymi w stosunku do zawartych w art. 416 i nast. k.c. i nie wyczerpują wszystkich sytuacji, gdy wskutek naruszenia przez organy państwa (ich funkcjonariuszy) prawa człowieka do wolności osobistej doznał on szkody. Roszczenie o odszkodowanie i zadośćuczynienie z tytułu niewątpliwie niesłusznego zatrzymania o którym mowa w art. 552 § 4 k.p.k. przysługuje osobie, która została zatrzymana w trybie karnoprocesowym uregulowanym w rozdziale 27 k.p.k., a nie na podstawie art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości.

¹¹³ II Kp 248/08

¹¹⁴ II AKa 62/09

¹¹⁵ II AKz 72/09

Ad d)

Wnioskodawca, (tak ten wniosek należy odczytywać), wniósł o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne oskarżenie. Rozpoznający sprawę Sąd Okręgowy ustalił, że wnioskodawca, przeciwko któremu prowadzono postępowanie karne został prawomocnie uniewinniony. Nigdy też nie został pozbawiony wolności. Sąd Okręgowy, powołując się na treść art. 552 k.p.k. stwierdził, że skoro żadna z opisanych w tym przepisie sytuacji nie zaszła, to brak jest podstaw do zasądzenia odszkodowania lub zadośćuczynienia.

Ad e)

Sąd Rejonowy w Mławie¹¹⁶ dopuścił dowód z obserwacji sądowo – psychiatrycznej podejrzanego w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej na okres do sześciu tygodni. Z uwagi na niestawiennictwo podejrzanego w wyznaczonym miejscu i czasie, zarządzono zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie go do zakładu opieki zdrowotnej.

Po wniesieniu aktu oskarżenia, oskarżony został uznany za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu, przy czym Sąd Rejonowy w Mławie¹¹⁷ odstąpił od wymierzenia kary, orzekając jedynie środek karny w postaci świadczenia pieniężnego. Wnioskodawca wniósł o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu niesłusznego zatrzymania i umieszczenia w zamkniętym zakładzie leczenia psychiatrycznego. Sąd Okręgowy w Płocku¹¹⁸ zasądzając na rzecz wnioskodawcy kwoty tytułem odszkodowania i zadośćuczynienia ocenił, że literalna wykładnia przepisu art. 552 k.p.k. nie daje możliwości ubiegania się o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niewątpliwie niesłuszne umieszczenie w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, w celu określenia stanu poczytalności oskarżonego w drodze obserwacji psychiatrycznej. W ocenie Sądu Okręgowego wykładnia funkcjonalna i systemowa przepisu art. 552 k.p.k. umożliwia dochodzenie przez wnioskodawcę roszczeń, albowiem obserwacja psychiatryczna w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, z punktu widzenia skutków prawnych, jest równa z pozbawieniem wolności. Na poparcie swojej tezy przytoczył uzasadnienie wyroku Trybunału

¹¹⁶ II Kp 62/08

¹¹⁷ II K 76/09

¹¹⁸ II Ko 220/09

Konstytucyjnego z dnia 10.07.2007 r. (SK 50/06), wywodząc, że umieszczenie oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym stanowi niewątpliwie formę pozbawienia wolności. Poglądu tego, po apelacji wywiedzionej przez Prokuratora Okręgowego w Płocku, nie podzielił Sąd Apelacyjny w Warszawie¹¹⁹. Uchylając wyrok w zaskarżonej części i przekazując sprawę do ponownego rozpoznania, Sąd Apelacyjny podniósł, że przepisy rozdziału 58 k.p.k. mają charakter szczególny, toteż nie można w stosunku do nich, poza wykładnią językową, stosować innych metod wykładni o charakterze rozszerzającym. Sąd Apelacyjny zauważył, że skoro przepisy k.p.k. nie normują kwestii odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszny okres obserwacji psychiatrycznej oskarżonego w zakładzie leczniczym, to roszczenia te winy być rozpoznawane w trybie postępowania cywilnego. W ponownym postępowaniu Sąd Okręgowy w Płocku¹²⁰ zasądził na rzecz wnioskodawcy kwotę 1.000 zł tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wynikłą z niewątpliwie niesłusznego zatrzymania, w pozostałym zakresie wnioszek oddalając. Wyrok ten, zaskarżony apelacją przez wnioskodawcę, został przez Sąd Apelacyjny w Łodzi¹²¹ utrzymany w mocy.

Termin przedawnienia roszczeń

Na wstępie konieczne jest przypomnienie, że zgodnie z treścią art. 555 k.p.k. roszczenia dochodzone w trybie przepisów rozdziału 58 k.p.k. przedawniają się po upływie roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia dającego podstawę do odszkodowania i zadośćuczynienia, w wypadku tymczasowego aresztowania - od daty uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, w razie zaś zatrzymania - od daty zwolnienia.

W toku analizy akt dostrzeżono, że niektóre z wniosków były przez sądy oddalane (postępowania umarzone) z uwagi na podniesienie przez prokuratora skutecznego zarzutu przedawnienia roszczeń:

¹¹⁹ II AKa 86/10

¹²⁰ II Ko 115/10

¹²¹ II AKa 145/10

Sąd Okręgowy w Szczecinie¹²² – roszczenie zgłoszone ok. 4 lata po terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Tarnowie¹²³ – roszczenie zgłoszone tuż przed upływem 2 lat od terminu przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Gliwicach¹²⁴ – roszczenie zgłoszone ok. 5 miesięcy po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Koninie¹²⁵ – roszczenie zgłoszone ok. 8 miesięcy po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Elblągu¹²⁶ – roszczenie zgłoszone ok. 8 lat po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Elblągu¹²⁷ – roszczenie zgłoszone ok. 8 miesięcy po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Bydgoszczy¹²⁸ – roszczenie zgłoszone ponad 3 miesiące po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Kielcach¹²⁹ – roszczenie zgłoszone 2 lata i 11 miesięcy po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Opolu¹³⁰ – roszczenie zgłoszone po ok. 8 miesiącach po rocznym terminie przedawnienia;

¹²² III Ko 80/09

¹²³ II Ko 235/09

¹²⁴ IV Ko 1/08

¹²⁵ II Ko 39/09

¹²⁶ II Ko 59/07

¹²⁷ II Ko 13/07

¹²⁸ III Ko 550/08

¹²⁹ III Ko 296/08

¹³⁰ III Ko 518/09

Sąd Okręgowy w Płocku¹³¹ – roszczenie zgłoszono po ok. 2 miesiącach po rocznym terminie przedawnienia;

Sąd Okręgowy w Szczecinie¹³² – roszczenie zgłoszone po ok. 3 latach i 8 miesiącach po rocznym terminie przedawnienia.

W dwóch sprawach podniesiony przez prokuratora zarzut przedawnienia *in fine* okazał się nieskuteczny¹³³.

W zbadanych sprawach wnioskodawca generalnie ograniczał się do ogólnego wniosku o nieuwzględnienie zarzutu, mimo że na wnioskodawcy ciąży obowiązek wskazania, jakie konkretnie zasady zostały naruszone zgłoszeniem zarzutu przedawnienia oraz obowiązek wykazania wyjątkowych okoliczności, nakazujących uznać, że uwzględnienie zarzutu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Wynika to z faktu, że nie wystarczy samo powołanie się na niewątpliwą niesłuszność aresztu, poczucie sprawiedliwości czy słuszności. Tym samym podejmowana obrona była nieskuteczna.

Orzekające sądy, pomimo podejmowanej przez wnioskodawców obrony, nie uznawały zarzutów przedawnienia jako sprzecznych z zasadami współżycia społecznego, albowiem m.in.:

wnioskodawca nie był osobą zupełnie nieporadną, która zachowując minimum staranności i dbałości o własne interesy mogła z powodzeniem dochować wiążącego go terminu zgłoszenia żądania¹³⁴,

wnioskodawca przebywając na wolności, nie chorując w tym czasie, mógł korzystać z literatury prawniczej dostępnej w księgarniach lub bibliotekach, czy skorzystać z porady prawnej¹³⁵

nie wykazano, by opóźnienie w zgłoszeniu roszczeń było usprawiedliwione wyjątkowymi i szczególnymi okolicznościami; nadto, że nie wystarcza samo powołanie się na niewątpliwą niesłuszność aresztu, poczucie sprawiedliwości czy

¹³¹ II Ko 184/08

¹³² III Ko 18/07

¹³³ Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze (III Ko 326/08) i Sąd Okręgowy w Płocku (II Ko 140/08).

¹³⁴ Sąd Okręgowy w Tarnowie (II Ko 235/09).

¹³⁵ Sąd Okręgowy w Elblągu (II Ko 59/07).

słuszności, aby skutecznie dowodzić, że podniesiony zarzut przedawnienia jest sprzeczny z zasadami współżycia społecznego; utożsamianie tych pojęć z zasadami współżycia społecznego w praktyce wyłączałoby w ogóle możliwość podniesienia przez prokuratora zarzutu przedawnienia i prowadziłoby wprost do sytuacji, że sądy zawsze byłyby zmuszane uwzględniać podniesione roszczenia odszkodowawcze, co trudno byłoby uznać za zgodne z obowiązującym porządkiem prawnym i racjonalne¹³⁶,

względem wnioskodawcy obowiązuje zasada *ignorantia iuris nocet*; nic nie stało na przeszkodzie, aby wnioskodawca poradził się obrońcy z urzędu, który reprezentował go w toku postępowania; wnioskodawcę cechował aktywny udział w toku procesu (z którym związane jest roszczenie – przyp. mój), składając m.in. szereg pism procesowych; *in fine* - uchybienie terminu nie było skutkiem niewiedzy lub nieporadności¹³⁷,

tuż po wyroku uniewinniającym wnioskodawca udał się do adwokata po poradę prawną w sprawie odszkodowania, ale jej nie uzyskał; sposób sformułowania wniosku w sprawie świadczy o tym, że nie jest nieporadny¹³⁸.

Uczestnictwo pełnomocnika z wyboru – koszty zastępstwa procesowego strony.

W ponad połowie spraw objętych próbą badawczą wnioskodawcy korzystali z pomocy prawnej udzielanej przez profesjonalnych pełnomocników, przy czym zdecydowana większość działała z pomocą pełnomocnika z wyboru. Poniższa tabela przedstawia liczbę spraw, w której uczestniczyli pełnomocnicy, z uwzględnieniem trybu ustanowienia, tj. z wyboru albo z urzędu:

¹³⁶ Sąd Apelacyjny w Krakowie (II AKa 256/09) rozpoznający apelację od wyroku Sądu Okręgowego w Kielcach (III Ko 296/08).

¹³⁷ Sąd Okręgowy w Opolu (III Ko 518/09).

¹³⁸ Sąd Okręgowy w Szczecinie (III Ko 18/07).

Sąd Okręgowy	Pełnomocnik z wyboru (adwokat)	Pełnomocnik z urzędu (adwokat)
Bydgoszcz	3	4
Elbląg	2	2
Gliwice	4	0
Jelenia Góra	0	1
Kielce	0	0
Konin	3	0
Koszalin	1	1
Kraków	3	2
Legnica	3	1
Lublin	4	0
Opole	1	1
Płock	1	2
Poznań	5	0
Siedlce	4	0
Sieradz	2	0
Suwałki	2	0
Szczecin	2	1
Świdnica	4	0
Tarnów	2	2
Toruń	4	1
Zielona Góra	3	0
RAZEM	53	18

W toku dokonanej analizy akt zaobserwowano rozbieżne orzecznictwo sądów w zakresie orzekania o kosztach zastępstwa procesowego, udzielonego przez pełnomocników „z wyboru” w toku postępowania regulowanego przepisami rozdziału 58 k.p.k. W postępowaniach zastępujący stronę adwokaci składali wnioski o zasądzenie na rzecz ich mandantów zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

W 7 sprawach, wnioski te uwzględniono¹³⁹, w 6 nie¹⁴⁰. Zwraca uwagę fakt, że do rozbieżnych stanowisk w tym zakresie dochodzi także w tych samych sądach okręgowych (Toruń i Suwałki).

Pierwsze ze stanowisk (negujące zasadność zasądzenia kosztów), szeroko uzasadniono w postanowieniu Sądu Okręgowego w Świdnicy¹⁴¹. W sprawie tej, pełnomocnik wniósł o zasądzenie na rzecz wnioskodawczynie kosztów zastępstwa procesowego. Sąd *meriti* podzielił ugruntowane stanowisko judykatury, że w sprawach o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie, bądź zatrzymanie nie ma w obowiązującym prawie podstawy do przyznania wnioskodawcy, od Skarbu Państwa, kosztów poniesionych na opłacenie pełnomocnika. Sąd zwrócił uwagę, że Skarb Państwa nie jest stroną w tym postępowaniu, dlatego nie mają tu zastosowania przepisy k.p.c. o ponoszeniu kosztów procesu przez stronę przegrywającą sprawę (art. 98 k.p.c.). Sąd Okręgowy wskazał nadto, że kwestia kosztów postępowania w takiej sprawie winna być rozstrzygnięta w całości na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego, w szczególności art. 620 – że wydatki związane z ustanowieniem pełnomocnika ponosi strona, która go ustanowiła i art. 632 pkt 2 k.p.k. – że Skarb Państwa nie ponosi należności z tytułu występowania obrońcy lub pełnomocnika z wyboru. Sąd *in fine* stwierdził, że skoro wnioskodawczynie ustanowiła pełnomocnika z wyboru, to tym samym miała ona obowiązek ponieść koszty zastępstwa procesowego i brak jest podstaw prawnych do tego, by Skarb Państwa miał jej te koszty zwracać.

Stanowisko przeciwne najlepiej oddaje uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku¹⁴², odnoszącym się do zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego w Suwałkach¹⁴³. Sąd Apelacyjny stwierdził, że nie podziela stanowiska sądu *meriti*

¹³⁹ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 21/08, II Ko 96/08), Sąd Apelacyjny w Białymstoku (II AKa 132/08), zmieniając wyrok Sądu Okręgowego w Suwałkach (II Ko 104/07), Sąd Okręgowy w Suwałkach (II Ko 119/09), Sąd Okręgowy w Poznaniu (III Ko 528/07, III Ko 461/08 – w tej sprawie zasądzone stawkę maksymalną), Sąd Apelacyjny w Poznaniu (II AKa 41/09) rozpoznający apelację od wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu (III Ko 461/08).

¹⁴⁰ Sąd Okręgowy w Toruniu (II Ko 34/09), Sąd Okręgowy w Suwałkach (II Ko 104/07), Sąd Okręgowy w Zielonej Górze (II Ko 469/09), Sąd Apelacyjny w Krakowie (II AKa 25/08) rozpoznający apelację od wyroku Sądu Okręgowego w Krakowie (III Ko 333/07). Sąd Okręgowy w Lublinie (IV Ko 665/08, IV Ko 743/07).

¹⁴¹ III Ko 62/09

¹⁴² II AKa 132/08

¹⁴³ II Ko 104/07

popartego orzeczeniem Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 30.01.2008 r.¹⁴⁴, że wnioskodawcy dochodzącemu odszkodowania w trybie przepisów rozdziału 58 k.p.k. nie przysługuje zwrot wydatków poniesionych w związku z ustanowieniem pełnomocnika w sprawie. Sąd Apelacyjny podniósł, że wszystkie argumenty natury prawnej, celowościowej, a nawet aksjologicznej przemawiają za tym, by osoby niesłusznie pozbawionej wolności nie traktować pod względem przysługujących jej praw inaczej, niż osoby uniewinnionej, ze wszystkimi tego konsekwencjami, wynikającymi również z treści art. 632 pkt 2 k.p.k. Sąd odwoławczy rozważa, z jakiego powodu bezprawnie pozbawiony wolności decyzją władzy publicznej miałby znajdować się w gorszym położeniu, jeśli chodzi o końcowy obowiązek pokrycia kosztów zastępstwa prawnego związanego z sądowym dochodzeniem roszczeń, niżli ten, kto dochodzi w postępowaniu cywilnym analogicznych roszczeń od sprawcy przestępstwa z art. 189 k.k., który w przypadku przegranej poniesie dodatkowo konsekwencje wynikające z art. 98 k.p.c.? Sąd Apelacyjny wskazuje, że nie można pogodzić z zasadą sprawiedliwości społecznej niemożności odzyskania przez stronę dochodzącą swoich słusznych praw przed sądem, poniesionych przez nią nakładów na fachową pomoc prawną. Takie uregulowanie budzi tym większy sprzeciw, jeśli przywileje stąd płynące dotyczyłyby Skarbu Państwa reprezentującego władzę publiczną, której bezprawne działania wyrządziły obywatelowi szkodę. Sąd Apelacyjny docieka zatem, dlaczego akurat w tej jedynej sytuacji strona skrzywdzona przez tę właśnie władzę musiałaby z własnej kieszeni pokrywać koszty dochodzenia swoich roszczeń? Reasumując, Sąd Apelacyjny uznał, że w postępowaniu odszkodowawczym prowadzonym na podstawie rozdziału 58 k.p.k., osobie, o której mowa w art. 554 § 1 lub § 4 k.p.k. przysługują uprawnienia analogiczne jak osobie uniewinnionej, wynikające z przepisu art. 632 pkt 2 k.p.k. *In fine* Sąd Apelacyjny zaznaczył, że wyrażony przez niego pogląd nie może być uznany za orzeczniczy precedens, albowiem analogiczne stanowisko zostało już wyrażone w przeszłości przez Sąd Najwyższy i Sąd Apelacyjny w Białymstoku. Podobne stanowisko wyraził Sąd Okręgowy w Poznaniu w wyroku z dnia 25.11.2008 r.¹⁴⁵ stwierdzając m.in., że zasądzając na rzecz wnioskodawcy kwotę 192 zł tytułem zwrotu kosztów ustanowienia pełnomocnika miał na uwadze, iż niesłuszne byłoby dodatkowe

¹⁴⁴ II AKa 375/07

¹⁴⁵ sygn. akt: III Ko 528/07

obciążanie wnioskodawcy kosztami adwokackimi w sprawie, która została wywołana błędem organów wymiaru sprawiedliwości, a w której wniosek o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia okazał się częściowo zasadny.

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

7. Wnioski i uwagi *de lege ferenda*

Należy generalnie pozytywnie ocenić działalność orzeczniczą sądów powszechnych, rozstrzygających w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie. Na aprobatę zasługuje także ocena prawna zastanych stanów faktycznych – nietypowych – dla badanego rodzaju spraw (vide: pkt 6 lit. „g”), i podjęte próby kreatywnego i słusznego rozstrzygnięcia zgłoszonych roszczeń (vide pkt 6 lit. „g” – b), c) i e)). Uwzględniając zakres prowadzonego postępowania dowodowego, ustalony średni czas rozpoznania sprawy uznać należy za spełniający kryterium przewidziane w art. 554 § 2 k.p.k., tj. założenie możliwie szybkiego jej rozpoznania („sprawy o odszkodowanie powinny być rozpoznawane w pierwszej kolejności”).

Wskazać jednak należy na potrzebę formułowania treści wyroków tak, aby w przypadku jednoczesnego zasądzenia odszkodowania i zadośćuczynienia, wskazywać odrębnie kwoty przypisane do każdej z podstaw. Ma to znaczenie o tyle, że w przypadku, gdyby wnioskodawca – po prawomocnym wyroku – zechciał wystąpić z uzupełniającym roszczeniem odszkodowawczym (a nie pozostałby jeszcze w zwłoce co do terminu przedawnienia), podanie jednej kwoty skutkowałoby zasadnymi wątpliwościami związanymi z istnieniem ujemnej przesłanki procesowej, tj. powagi rzeczy osądzonej. Pozostając przy tym zagadnieniu, wskazać trzeba, że kwestia ta winna być rozstrzygana w oparciu o przepisy Kodeksu postępowania cywilnego a nie przepisy Kodeksu postępowania karnego. Niewątpliwie art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.¹⁴⁶, stosowany poprzez art. 558 k.p.k. lepiej oddaje zastaną sytuację procesową, niż art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. i art. 554 § 2 k.p.k.¹⁴⁷, który odnosi się do czynu zabronionego, a nie do roszczenia o charakterze cywilnym.

II. Niezależnie od generalnie pozytywnej oceny działalności orzeczniczej sądów, przeprowadzone badania aktowe dostarczyły materiału do rozważań odnośnie do treści i zakresu regulacji objętej rozdziałem 58 k.p.k.

¹⁴⁶ „Sąd odrzuci pozew jeżeli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku albo została już prawomocnie osądzona”.

¹⁴⁷ Sąd Okręgowy w Kielcach (III Ko 28/09).

W pierwszej kolejności odnieść należy się do zagadnienia związanego z przedawnieniem roszczeń. Z próby badawczej wynika, że część wniosków została złożona w terminie do 3 lat od momentu uprawniającego do zgłoszenia roszczenia (do 2 lat od upływu terminu przedawnienia).

Art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi i wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Np. zgodnie z art. 442¹ k.c. roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. Jeżeli zaś szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Dodatkowo, w razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może nastąpić wcześniej niż z upływem 3 lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jak zatem widać, pomiędzy terminem przedawnienia ustalonym w art. 555 k.p.k. a podanym terminem przedawnienia ustalonym w Kodeksie cywilnym zachodzi zasadnicza dysproporcja. Działa ona na niekorzyść osób dochodzących roszczeń odszkodowawczych za niesłuszne pozbawienie wolności w trybie przewidzianym przepisami rozdziału 58 k.p.k. Oczywiście, wskazane wyżej rozróżnienie nie musi automatycznie oznaczać naruszenia art. 32 Konstytucji. Takie odstępstwo jest bowiem dopuszczalne, jeżeli zostały spełnione następujące warunki:

- 1) kryterium różnicowania pozostaje w racjonalnym związku z celem i treścią danej regulacji;
- 2) waga interesu, któremu różnicowanie ma służyć, pozostaje w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku wprowadzonego różnicowania;

3) kryterium różnicowania pozostaje w związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych.¹⁴⁸

Mając powyższe na względzie, zachodzą jednak uzasadnione wątpliwości, co do konstytucyjności przepisu art. 555 k.p.k., gdy chodzi o ustalony przez ustawodawcę termin przedawnienia. Należy bowiem baczyć na to, że w omawianym zakresie mamy do czynienia ze sprawami dotyczącymi jednej z najbardziej chronionych wartości obywatelskich, tj. wolności. Jak wspomniano, w niektórych przypadkach czas, o jaki żądający odszkodowania (zadośćuczynienia) przekroczył roczny termin przedawnienia, odpowiada terminom określonym w Kodeksie cywilnym. Dlaczego zatem osoba, której wyrządzono szkodę majątkową np. poprzez zniszczenie lusterka w pojeździe ma możliwość dochodzenia roszczenia od sprawcy w terminie trzech lat, podczas gdy temu, który np. został niesłusznie tymczasowo aresztowany i przebywał w trudnych warunkach izolacji wiele miesięcy, ustawodawca wyznaczył na dochodzenie swych roszczeń jedynie rok?

Konkludując, nawet jeżeli (z ilościowego punktu widzenia) zjawisko zgłaszania wniosków z uchybieniem terminu przedawnienia uznać za marginalne, nie uprawnia to do pozostawienia podniesionego problemu bez rozważenia.

Nadto rozważyć trzeba, czy istniejący zamknięty katalog podstaw dochodzenia roszczeń w trybie przepisów rozdziału 58 k.p.k. nie został nazbyt wąsko określony? Niewątpliwie, umieszczenie osoby na obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym czy pozbawienie jej wolności w trybie ustaw szczególnych (Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi) stanowi formę rzeczywistego pozbawienia wolności. Tym samym, podobnie jak w przypadku niesłusznego skazania czy niewątpliwie niesłusznego zatrzymania, mogą wystąpić sytuacje „roboczo” definiowane jako niesłuszne umieszczenie w zakładzie leczniczym, czy niesłuszne ukaranie karą pozbawienia wolności. Skoro zatem wskazane zdarzenia wywołują tożsamy skutek, tj. pozbawienie wolności, to czy nie byłoby zasadne rozszerzenie katalogu podstaw odszkodowawczych o te, które są skutkowo identyczne?

Utrzymywanie odrębnych procedur w zakresie dochodzenia roszczeń, mających *de facto* tę samą podstawę faktyczną, prowadzi do pokrzywdzenia przede

¹⁴⁸ wyrok TK z dnia 1.03.2011 r., P 21/09, Dz. U. 2011, Nr 53, poz. 277,

wszystkim tego, kto został pozbawiony wolności w oparciu o podstawy inne, niż wskazane w nierozszerzalnym w drodze wykładni art. 552 k.p.k. Po pierwsze, musi on uiścić opłatę od pozwu (względnie starać się o zwolnienie od kosztów sądowych), podczas gdy postępowanie w trybie rozdziału 58 k.p.k. jest wolne od kosztów. Po drugie, jest on obarczony odmiennym od karnoprosesowego rygorem w zakresie dowodzenia (w praktyce bardzo ograniczone przeprowadzanie dowodów z urzędu). Po trzecie, nie korzysta z prymatu pierwszeństwa, określonego w art. 554 § 2 k.p.k. („sprawy o odszkodowanie powinny być rozpoznawane w pierwszej kolejności”). Czy w istocie konieczność dochodzenia roszczeń kreowanych *de facto* na tej samej podstawie faktycznej, w trybie procesu cywilnego nie stanowi naruszenia zasady równości wobec prawa? Pozostawiając to pytanie do rozważenia, zwraca uwagę fakt, że utrzymanie dwutorowego systemu dochodzenia roszczeń pozwala także postawić tezę o możliwej dyskryminacji osoby dochodzącej odszkodowania w trybie przepisów rozdziału 58 k.p.k. Jej gorsza pozycja wynika bowiem z tego, że obowiązuje ją roczny termin przedawnienia, podczas gdy tego, który dochodzi roszczenia w trybie przepisów k.c. i k.p.c. obowiązuje termin dłuższy, o czym była już mowa.

Wreszcie, wskazana wyżej rozbieżność orzecznicza w kwestii zasądzania na rzecz wnioskodawców kosztów zastępstwa procesowego zwłaszcza, że omawiana kwestia nie należy do błahych, uprawnia do refleksji, czy w istocie odmowa zasądzania kosztów postępowania na rzecz wnioskodawcy „wygrywającego” proces odszkodowawczy, nie jest nieprawidłowa? Ponownie należy zatem rozważyć, czy analizowana konstrukcja procesowa skutkująca odmową zasądzania zwrotu kosztów zastępstwa procesowego pozostaje w zgodzie z ustawą zasadniczą? Czy mamy do czynienia z regulacją społecznie sprawiedliwą (to pytanie odnosi się także do poprzednich dwóch zagadnień)? Czy omawiane odstępstwo spełnia określone cytowanym wcześniej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego warunki, tj. 1) kryterium różnicowania pozostaje w racjonalnym związku z celem i treścią danej regulacji; 2) waga interesu, któremu różnicowanie ma służyć, pozostaje w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku wprowadzonego różnicowania; 3) kryterium różnicowania pozostaje w związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych?

Analizując tę kwestię – mimo stwierdzonej znaczącej liczby pełnomocników z wyboru działających w postępowaniach odszkodowawczych - nie można tracić z pola widzenia tego, że w polskim społeczeństwie kultura prawna pozostaje na niskim poziomie. Składową tej kultury, wzorem społeczeństw o ugruntowanej kulturze prawnej, jest m.in. korzystanie z pomocy profesjonalnych pełnomocników. Utrzymanie konstrukcji odmawiającej zwrotu kosztów zastępstwa procesowego (które dla omawianych spraw wynoszą obecnie 120 zł netto¹⁴⁹) może działać zniechęcająco na wnioskodawców co do korzystania z pomocy prawnej.

Konsekwentnie, za uprawnione wydaje się zgłoszenie następujących postulatów:

- a) rozważenie wydłużenia rocznego terminu przedawnienia roszczeń,
- b) rozważenie rozszerzenia katalogu podstaw odszkodowania (zadośćuczynienia), określonych w art. 552 k.p.k.,
- c) rozważenie zmiany przepisów Kodeksu postępowania karnego w części obejmującej koszty procesu tak, aby wnioskodawca, który w „wygranym” przez siebie procesie odszkodowawczym, gdy jest reprezentowany przez pełnomocnika z wyboru, miał prawo do zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

¹⁴⁹ § 14 ust. 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.09.2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu.